

РОЗДІЛ

1 ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД РОЗВИТКУ ОСВІТИ

УДК 373.091

Богуш Алла

ORCID 0000-0002-5678-5455
Researcher ID P-6834-2019

Доктор педагогічних наук, професор,
академік НАПН України,
професор кафедри теорії і методики дошкільної освіти,
Державний заклад «Південноукраїнський національний
педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(м. Одеса, Україна) E-mail: allabogush777@gmail.com

ВАСИЛЬ СУХОМЛИНСЬКИЙ: ВИХОВНА СИЛА СЛОВА

У статті висвітлено погляди Василя Сухомлинського на виховну силу Слова, слова вихователя, вчителя, батьків під гаслом «Обережно дитина».

Метою статті є розкрити погляди В.О. Сухомлинського щодо виховної сили слова педагога (вихователів, батьків) у роботі та спілкуванні з дітьми у надзвичайно тривожний для дітей час у період війни в Україні: як заспокоїти дітей, дати відчуття, що поряд з нею є близькі їй люди, як відволікти дітей від страху, зупинити агресію, прояв тривожних симптомів.

Методологія. Методологічні засади дослідження, що стало основою статті, визначають праці видатного українського вченого В. Сухомлинського, у яких характеризується використання педагогами і батьками слова як могутнього виховного засобу. У процесі вивчення проблеми виховної сили слова у спадщині В. Сухомлинського використовувався метод аналізу наукової спадщини видатного педагога та праць провідних українських науковців, які дотичні до окреслених питань.

Наукова новизна. Наукова новизна цього дослідження полягає у висвітленні виховної сили слова як засобу впливу на особистість, яка розвивається, у спадщині В. Сухомлинського у контексті актуальних проблем суспільства та освіти, пов'язаних із широкомасштабними військовими діями в Україні.

Висновки. Отже, Василь Сухомлинський розкриває зміст використання педагогами і батьками слова як усного засобу виховання дітей, зокрема і в травматичних, стресових ситуаціях життя. Видатний педагог закликає педагогів і батьків: «Шукайте в невечірній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник радості в душі дитини, бажання творити Добро, використовуйте слова, ці «найтонші різці», які здатні доторкнутися до «найніжнішої риси» дитячої душі».

Ключові слова: Василь Сухомлинський, слово, радість, добро, емоції, емоційні ситуації, дитина, вихователь, педагог.

Постановка проблеми. Актуальність дослідження. Ім'я Василя Олександровича Сухомлинського, самобутнього педагога, із власним оригінальним творчим почерком відоме освітянській спільноті в усьому світі. Його праці стали настільними книгами і дороговказами мільйонам педагогів, вихователів, учителів, науковців, дієвими помічниками в розв'язанні багатьох складних питань освітньо-виховної роботи з дітьми. У його творах містяться відповіді на всі животрепетні проблеми навчання і виховання

дітей і молоді від дошкілля до випускника загальноосвітньої школи, глибоко вмотивовані і перевірені багаторічним досвідом поради учням, педагогам, вихователям, батькам.

В. Сухомлинський свою любов і серце віддавав дітям, оптимістичне світосприйняття яких, дитячий оптимізм – це відчуття радості. В усіх його творах педагог закликає дарувати дітям радість, добро, використовуючи емоційно насичені педагогічні ситуації.

Сьогодні українські діти в небезпеці, діти війни, які є свідками страждань українського народу, багато з них втратив батьків, рідних і близьких їм людей, сьогодні ті, хто залишився в Україні, є «переселенцями», «біженцями», які потребують особливого теплого й душевного ставлення до себе. Допомогти в роботі з такими дітьми можуть поради Василя Сухомлинського [1, 12].

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського вивчається науковцями усього світу. Натепер учені України (насамперед наукова школа О. Сухомлинської – О. Петренко, Н. Побірченко, В. Федяєва, Т. Янченко та інші) на щорічних Міжнародних і Всеукраїнських педагогічних читань «Василь Сухомлинський і сучасність» доповідають про результати експериментального впровадження невмирущих ідей у вихованні в педагогічну практику. Сьогодні, враховуючи широкомасштабні воєнні дії в Україні, вчені розробляють методичний інструментарій в роботі з дітьми дошкільного віку, опубліковані у фахових педагогічних журналах: ігри, вправи, рекомендації як відповідати на запитання дітей про війну.

Метою статті є розкрити погляди В. О. Сухомлинського щодо виховної сили слова педагога (вихователів, батьків) в роботі з дітьми у надзвичайно тривожний для дітей час у період війни в Україні: як заспокоїти дітей, дати відчуття, що поряд з нею є близькі їй люди, як відволікти дітей від страху, зупинити агресію, прояв тривожних симптомів.

Методологія. Методологічною основою дослідження є праці В. Сухомлинського, у яких характеризується використання педагогами і батьками слова як могутнього виховного засобу. У процесі вивчення проблеми виховної сили слова у спадщині В. Сухомлинського використовувався метод аналізу наукової спадщини видатного педагога та праць провідних українських науковців, які дотичні до окреслених питань.

Наукова новизна. Наукова новизна дослідження полягає у висвітленні виховної сили слова у спадщині В. Сухомлинського у контексті актуальних проблем суспільства та освіти, пов'язаних із широкомасштабними воєнними діями в Україні.

Результати дослідження. В усіх випадках педагоги вдаються до Слова. Натомість **слова** бувають різні. Василь Сухомлинський зазначає, що словом «можна й оживити, й убити, викликати радість, душевне піднесення або ж засмутити і приголомшити дитину, можна ще більше посіяти тривоги сум'яття...» [4, 12]. Вчений пояснює педагогам і батькам, що успіх виховного впливу **слова** на дитину залежить від того яким є це **слово**: «чуйним, дохідливим, відвертим, щирим і доброзичливим, переконливим чи, навпаки, пустим, бездушним, фальшивим, навіть образливим [4, 25].

У невмирущій скарбниці педагогічних творів Василя Сухомлинського є педагогічна «родзинка», що визначає і процес, і результат усіх виховних впливів на дитину в будь-якій ситуації, в будь-який час і в будь-якому соціальному чи освітньому просторі. Йдеться про статтю «Слово про слово». «Слово... Яке воно потрібне дитині кожної хвилини – і тоді, коли вона втішається радіщами життя, і тоді, коли її серце стискує сум» [5, 460].

Нелегка доля дісталася сучасному поколінню наших дітей. Це – діти війни, і цей сленг буде супроводжувати все їхнє подальше життя. Я це знаю по собі.

У мене перед очима маленька дівчинка (4–5 років, переселенка), яка тримає в руках ляльку, гойдає її і промовляє: «Не плач, не треба, заспокойся, я тебе врятувала, ти тепер у мене одна єдина – ти і я. Я тебе дуже, дуже люблю». Отже, дитина пригортає до серця свою ляльку втішними словами, словами Любові, що так потрібні їй самій.

Що ж потрібно сьогодні дітям, які пережили біду, горе, втратили близьких їм людей, годинами ховалися в підвалах, бомбосховищах, залишилися без своєї квартири, іграшок, були поранені, перебувають у лікарні... Чим може втішити дитину дорослий (батьки, вихователь, рідні)?

Насамперед словом, лагідним, ніжним, словами любові.

У руках вихователя (вчителя), зазначає В. Сухомлинський, слово є такий саме могутній засіб, як музичний інструмент у руках музиканта, як фарби в руках живописця, як різець і мрамор у руках скульптора. Вчений був переконаний, що слово є тим містком, через який «наука вихователя» переходить у майстерність, мистецтво [5].

Водночас педагог застерігає вихователів, учителів, батьків, що не кожне слово виховує і заспокоює дитину у скрутну хвилину, годину. Слова є і в книжках, натомість для дитини це сухі академічні книжні слова. Живе слово вихователя повинно бути емоційно насиченим, душевним, наповненим теплотою, щирістю почуттів, які передаються дітям, як найдорогоцінніше духовне багатство.

Словом кодуються різні засоби виховання та їх кінцевий результат, що виявляється у поведінці дитини у таких категоріях, як Добро і Зло, Радість, Краса, Любов, емоції, почуття, щастя.

Зазначимо, що найбільш уживаним у педагогічному просторі є категорії «Добро і Зло». Це оцінні, полярні, морально-етичні категорії, які в термінологічних джерелах розглядаються як такі, що відбивають уявлення людей про те, що є особливо цінним, бажаним у моральному сенсі для особистості, та його антипод Зло, те, що суперечить нормам моралі, етики [2].

У свідомості кожної людини насамперед присутня «Ідея Добра», така «морально-етична позиція, з погляду якої ми всі намагаємося оцінювати те, що відбувається з нами, в соціумі, в суспільстві, в країні. Саме з позиції Добра і Зла ми оцінюємо широкомасштабне вторгнення Росії в Україну. Війна несе всенародне горе, бідування, убивство мирних людей, руйнування жилих будинків, культурних центрів, шкіл і ЗДО. Найстрашніше, що у війні страждають наші діти. Від того, як людина ставиться до горя, біди, війни, страждань, відчаю, тривоги, болю своєї душі та інших людей, за словами Василя Сухомлинського, виявляється її ідейна серцевина, її «ставлення до Добра і Зла» [4, 224]. Свої погляди на Ідею Добра вчений подає у таких його творах, як «Розуміння життя, добра і зла в ньому». «Радість і Доброта, сила і совість у дитячому колективі «Слово і емоційна культура людини» та ін., зміст яких є архіактуальним сьогодні.

Натепер як ніколи, є заклик світоча української педагогіки до всіх нас, дорослих «Обережно дитина!». Дитина, дитинство, якої протікає в жахливих умовах війни [4]. Звернення педагога стосується всіх дорослих, причетних до виховання дитини: «...треба мудро вводити дитину у світ людський, не запліуючи її очей на страждання, біду, горе і водночас пропонувати радості» [4, 222].

Серцевиною такого впливу на дитину, за В. Сухомлинським, є ідея Добра, що втілюється у Слова дорослого, це та «мірка», з якою вихователь, батьки підходять до пояснення й оцінки того, що відбувається з дитиною у соціальному просторі, у людських відносинах у період війни.

Мудрий педагог закликає педагогів і батьків «вкласти» в голови дітей розуміння того, що горе, біда і лихо бувають різними. Одне горе (війна, смерті, знищення міст і сіл) загартовує людину, яке вона переносить з високо піднятою головою, захищаючи свою Батьківщину, свою країну.

І водночас непримиренність з ганьбою, ганебним горем, зрадництвом, спустошенням душі людини, яка творить зло. І в цьому випадку могутнім засобом впливу на дитину є виховна сила Слова педагога, батьків, сповненого ідеєю Добра над Злом.

Наступна морально-етична категорія, до якої звертається Василь Сухомлинський, це є **Радість**. На його переконання, дитина не може жити без переживання радості, без надії на радість, без віри в радість, без уявлення про радість [4, 521], в якій би ситуації вона не перебувала. Саме про це треба пам'ятати дорослим у спілкуванні з особливою категорією дітей – «Діти війни», спрямувати задля пошуків радісних очікувань дитини всю силу виховного впливу Слова на багатостраждальну душу дитини. Могутнім поштовхом дитячої радості, за В. Сухомлинським, є Доброта. Вчений стверджує, що доброта й ще раз, доброта – це найтонші й наймогутніші корінці, що живлять дерево дитячої радості – радості доторкнення до живого й красивого.

Саме доброта, на переконання педагога, робить дитину здатною піддаватись виховним впливам [4, 523].

Лагідні, душевні розмови дорослого з дитиною, наповнені любові і доброти до дитини, є осередками радості, впевненості у Світле майбутнє, в перемогу нашої країни над російським фашистським злом.

Захисний вплив слова педагога залежить і від емоційної культури вихователя, його почуття щирості, емоційності, теплоти у ставленні до дитини, любові до неї, щоб викликати насамперед довіру дитини, яка пережила горе, біду, втрату близьких їй людей.

Сила Слова вихователя, його вплив на душу і серце дитини залежить, за В. Сухомлинським, від уміння вихователя співчувати, співпереживати, його чуйності, задушевності, тобто емоційної культури спілкування з дитиною.

У роботі вихователя (педагога, дорослих) з дітьми періоду війни доцільно створювати відповідні емоційні ситуації, які б заспокоювали дитину, викликали позитивні емоції, відчуття доброти і радості за прийдешнє.

Емоції у психології розглядаються як форма відображення безпосереднього переживання змісту життєвих явищ, подій і ситуацій, зумовлених ставленням до них особистості. Вони є могутнім засобом активізації діяльності людини та її регулятором [8].

В. Сухомлинський рекомендує педагогам у виховній роботі з дітьми створювати емоційні ситуації в конкретних умовах спілкування, в яких би дитина серцем відчувала «найтонші порухи» серця іншої людини і відповідала б на них властивими душевними порухами.

Для емоційної ситуації, зазначає учений, характерна діяльність, що виражається в душевних пориваннях, немов би стихійна, ніяким задумом не спонукається. Діяльність, яка не передбачається заздалегідь і не підготовляється, а виникає під впливом обставин і водночас є виявом певної емоційно-моральної культури особистості [5, 522].

В роботі з дітьми в умовах повномасштабної війни доцільно використати рекомендовані В. Сухомлинським такі емоційні ситуації, як організація співпереживання іншим дітям, людям, живим істотам; виявлення людяності у ставленні до інших; переживання радощів і тривоги в житті людини, а також використання мистецтва, музики і краси природи, які передаються дитині словами дорослої людини.

Висновки. Отже, Василь Сухомлинський закликає педагогів і батьків: «Шукайте в невичерпній скарбниці нашої рідної мови перлини, які запалюють вогник радості в душі дитини, бажання творити Добро, використовуйте слова, ці «найтонші різці», які здатні доторкнутися до «найніжнішої риси» дитячої душі».

References

1. Богуш А. Педагогічні виміри Василя Сухомлинського в сучасному освітньому просторі: монографія. Кам'янець-Подільський: ТОВ. Друкарня «Рута», 2018. 392 с.
Bohush, A. (2018). Pedagogichni vymiry Vasylia Sukhomlynskoho v suchasnomu osvitnomu prostori [Pedagogical dimensions of Vasyl Sukhomlynskyi in the modern educational space]: monohrafiia. Kam'ianets-Podilskyi, Ukraine: TOV. Drukarnia «Ruta»
2. Гончаренко С. У. Український педагогічний енциклопедичний словник. Рівне: «Волинські обереги», 2011. 552 с.
Honcharenko, S. U. (2011). Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical encyclopedic dictionary]. Rivne, Ukraine: «Volynski oberehy».
3. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5-ти томах. Т.1. Київ: Вид-во «Радянська школа», 1976.
Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Vybrani tvory [Selected works] u 5-ty tomakh. T. 1. Kyiv, Ukraine: Vyd-vo «Radianska shkola».
4. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5-ти томах. Т. 2. Київ: Вид-во «Радянська школа», 1976.
Sukhomlynskyi, V. O. (1976). Vybrani tvory [Selected works] u 5-ty tomakh. T. 2. Kyiv, Ukraine: Vyd-vo «Radianska shkola»
5. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5-ти томах. Т.3. Київ: Вид-во «Радянська школа», 1977.
Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Vybrani tvory [Selected works] u 5-ty tomakh. T. 3. Kyiv, Ukraine: Vyd-vo «Radianska shkola»
6. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5-ти томах. Т. 4. Київ: Вид-во «Радянська школа», 1977.
Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Vybrani tvory [Selected works] u 5-ty tomakh. T. 4. Kyiv, Ukraine: Vyd-vo «Radianska shkola»
7. Сухомлинський В. О. Вибрані твори у 5-ти томах. Т. 5. Київ: Вид-во «Радянська школа», 1977.
Sukhomlynskyi, V. O. (1977). Vybrani tvory [Selected works] u 5-ty tomakh. T. 5. Kyiv, Ukraine: Vyd-vo «Radianska shkola».
8. Шапар В. Б. Сучасний тлумачний психологічний словник. Харків: Прапор, 2007. 640 с.
Shapar, V. B. (2007) Suchasnyi tlumachnyi psykhologichnyi slovnyk [Modern explanatory psychological dictionary]. Xarkiv, Ukraine: Prapor.

Bogush A.

ORCID 0000-0002-5678-5455
Researcher ID P-6834-2019

Doctor of pedagogical sciences, professor,
academician of the National Academy of Sciences of Ukraine, professor
department of theory and methods of preschool education,
State institution «South Ukrainian National
Pedagogical University named after K. D. Ushinsky»
(Odesa, Ukraine) E-mail: allabogush777@gmail.com

VASYL SUKHOMLYNSKYI: WORD'S PEDAGOGICAL POWER

Article's purpose. The article highlights the views of Vasyl Sukhomlynskyi on word's pedagogical power, teacher's words, educator, parents in working with children in an extremely disturbing time for the children of Ukraine, during the war: how to calm children, make feel that close people are side by side, stop the manifestations of aggression and anxiety state.

Methodology. In a series of articles and pedagogical manuals such as «Word for Word», «Attention: Child», «The Teacher's Word in Moral Education», «Pedagogy of the Heart», «Birth of Good», «Word and Emotional Culture», «Understanding of Life, good and Evil in it», «Joy and kindness, strength and conscience in the children's collectivity» and others.

Scientific novelty. The sincere, soulful, frank word addressed to children can help teachers. The world-famous Ukrainian pedagogue and scientist Vasyl Sukhomlynskyi gives advice to educators (teachers, parents) on how to use the pedagogical protective power of the word in working with children in an extremely disturbing time during the war in Ukraine. The scientist characterizes moral and ethical categories of the word that can evoke in a child.

Conclusions. Such moral and ethical categories are Joy, Kindness, Beauty, Happiness, as well as a positive emotional state stimulated by the corresponding emotional situations. At the same time, the scientist warns that can be different words which are saturated with negative emotions of adults and it absolutely should not be in the educational influence of adults.

Keywords: Vasyl Sukhomlynskyi, word, joy, goodness, emotions, emotional situations, child, educator, teacher.

Стаття надійшла до редакції 15.07.2022

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор Т. В. Янченко